

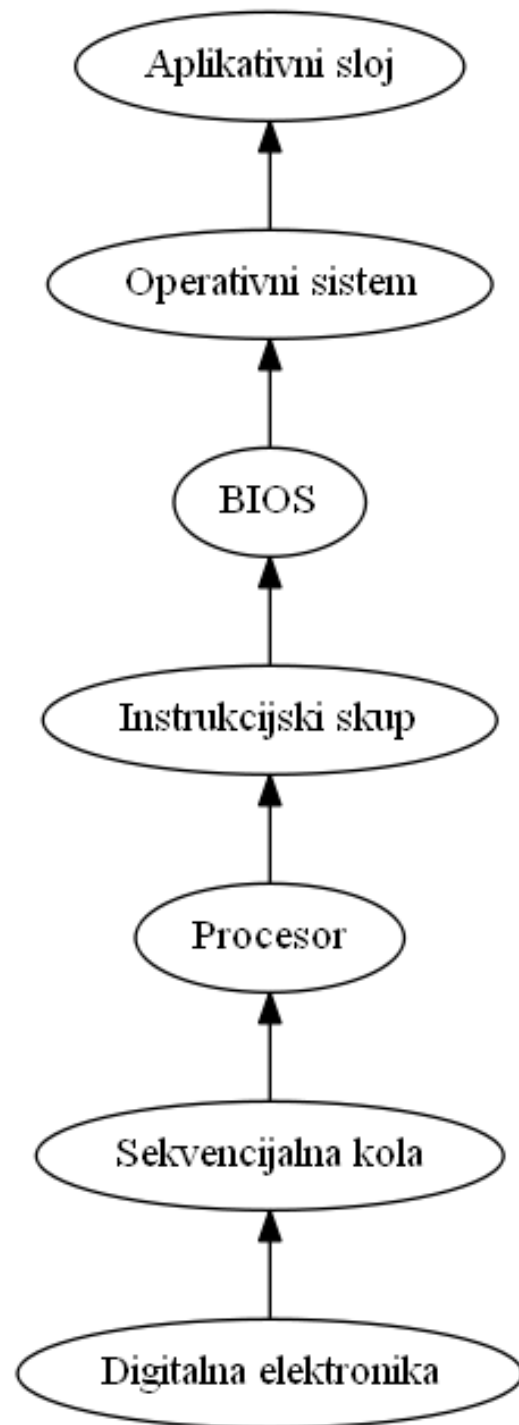
Operativni sistemi

Stefan Nožinić (stefan@lugons.org)

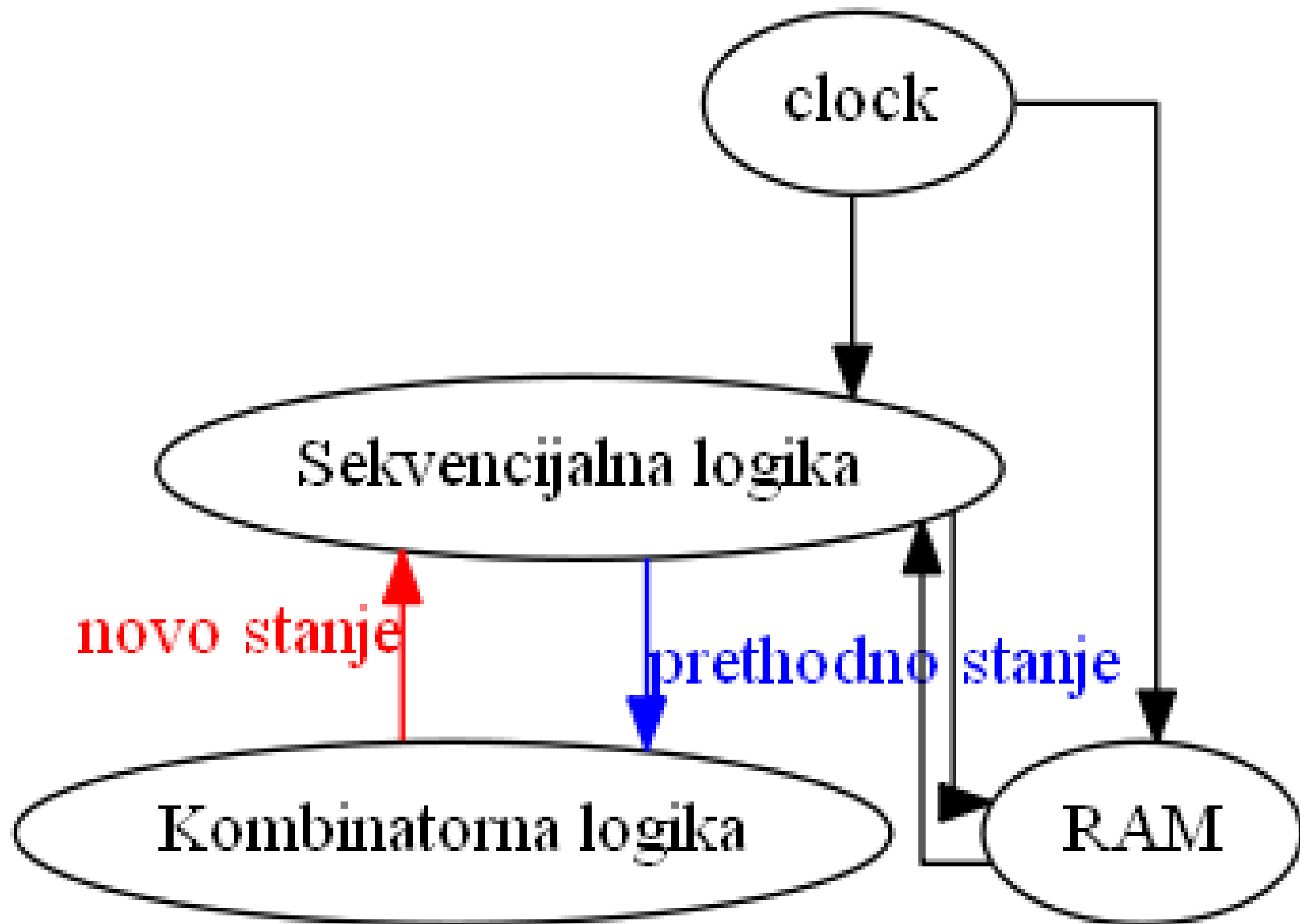
Agenda

- apstrakcija u računarstvu
- model u diskretnom vremenu
- instrukcijski skup
- arhitektura računara
- CPU, memorija, Ulazno-izlazni podsistem, prekidi

Apstrakcija u računarstvu

Model u diskretnom vremenu

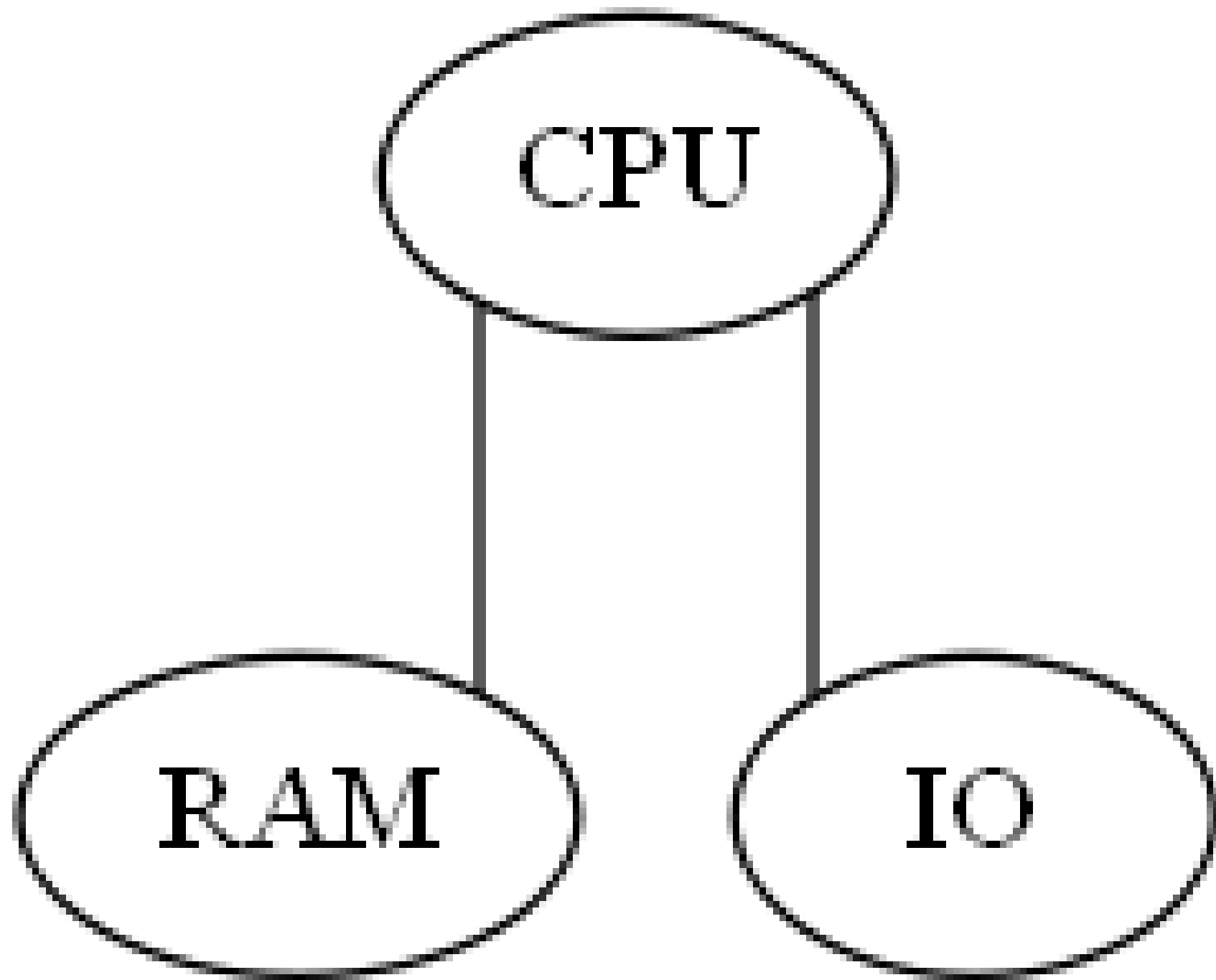

Instrukcijski skup

- skup svih instrukcija koje procesor razume
- jako primitivne i male operacije
- ipak, dovoljne za opis bilo kakvog programa!
- Dva glavna pristupa
  - RISC
  - CISC

Arhitektura računara

CPU

Tipovi registara na CPU

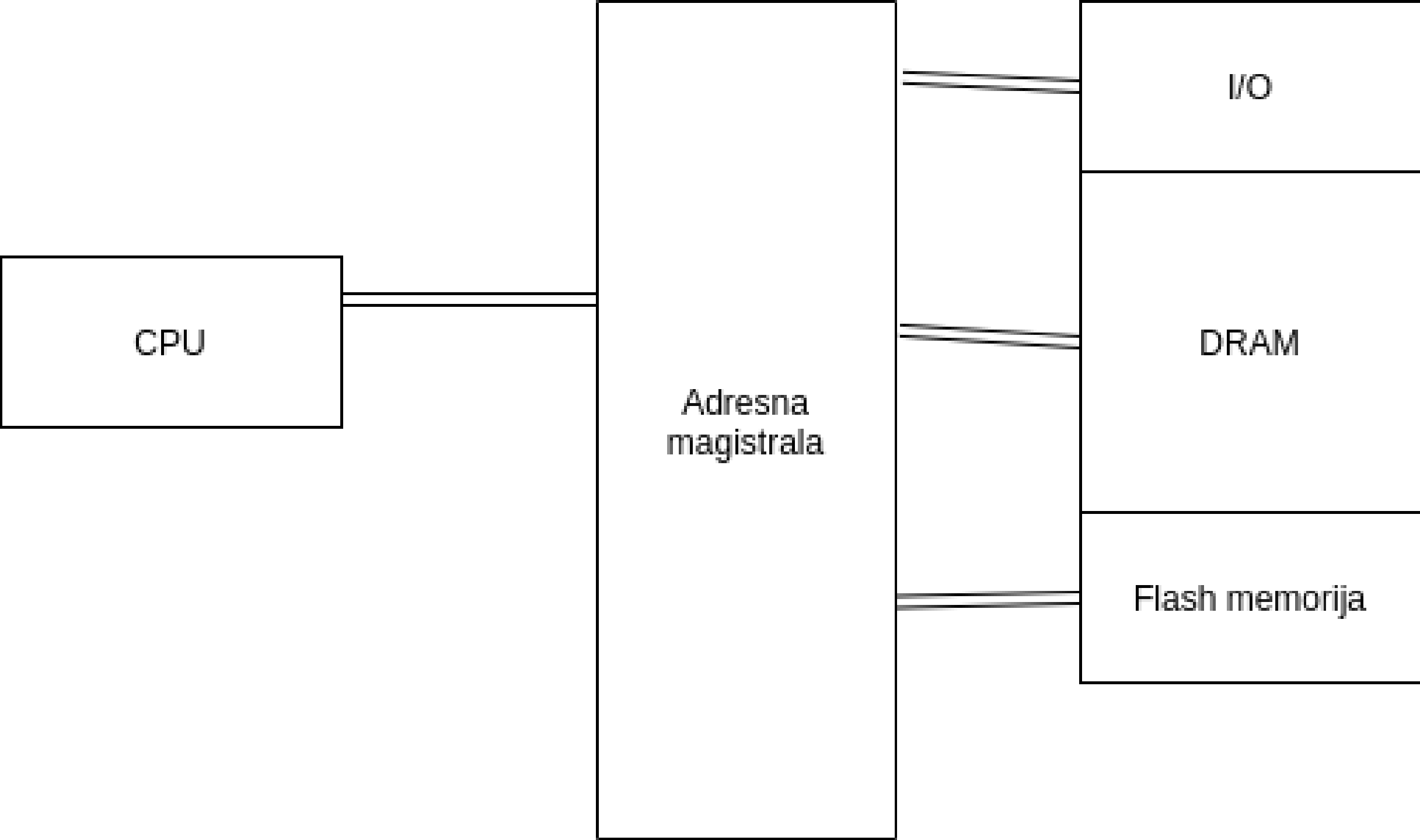
- program counter - sadrži adresu naredne instrukcije
- akumulatorski registar - sadrži rezultat operacije
- memory base register - sadrži podatke dobijene iz memorije
- adresni registar
- instrukcijski registar - sadrži vrednost instrukcije
- registar stanja - različiti flagovi (zero, sign (S=1 za negativni znak), carry, overflow)
- pokazivač na stek
- registri opšte namene

Memorija

- registar
- SRAM
- DRAM
- eksterni medium

Ulazno izlazni podsistem

- podsistem za komunikaciju sa eksternim uređajima
- na primer, HDD, USB, PCIe, ...

Prekidi

- način da se softver obavesti o određenim događajima sa spoljašnje strane

rutina1:

instrukcija
instrukcija
instrukcija

rutina2:

instrukcija
instrukcija

main:

prva instrukcija koja se izvrsava
registracija prekida za rutina1 i rutina2
instrukcija
instrukcija
instrukcija

- mogu se desiti bilo kada ali se na nivou CPU oni sinhronizuju u odnosu na granice instrukcije
- prekidi mogu biti softverski i hardverski
- nastaju prilikom pobude određenih pinova na CPU

Maskiranje

- CPU ima registar gde svaki bit označava da li je određeni prekid ignorisan ili ne
- prekid se aktivira ako se pobudi pin i ako nije ignorisan
- postoje ne-maskirajući prekidi koji se aktiviraju prilikom fatalnih grešaka:
  - deljenje nulom
  - pristup nedozvoljenoj memoriji (o ovome kasnije)
  - watchdog IRQ
  - reset

Ko sve može da napravi prekid

- sam CPU (softverski prekid)
- eksterni uređaj
- watchdog
- reset
- sat

Šta sve treba da uradimo prilikom prekida

- sačuvati stanje svih registara
- identifikacija ko je prouzrokovao prekid
- proveriti i reset flaga za dati prekid
- pozvati rutinu za obradu prekida datog tipa za dati izvor
- vraćanje starog stanja i prebacivanje PC na prethodni deo koda odakle je prekid nastao

Elementi OS

- komunikacija sa BIOS-om
- upravljanje procesima
- upravljanje memorijom
- sistem datoteka
- komandna linija
- podsistem za ulazno izlazne uređaje
- grafičko okruženje

Procesi

- Proces se sastoji iz tri dela:
  - status aktivnosti (active / inactive)
  - slika procesa
  - atributi

- Slika procesa se sastoji iz:
  - koda - lista instrukcija
  - stek
  - memorijski blokovi korišćeni od strane procesa
  - stanje svih registara

- attributes:
  - stanje procesa - spreman, čeka, neaktivan
  - prioritet
- quantum: vreme dostupno da se pojedinačni proces izvršava pre nego što ode u stanje čekanja

Sistemiški pozivi

- aplikacija postavi prekid i u registre upiše parametre sistemskog poziva
  - identifikator poziva
  - ostali parametri
- pozove se rutina za rukovanje sistemskim pozivima
- proces prelazi u stanje čekanja dok se njegov zahtev ne ispuni

Komponenta za rukovanje procesima

- kreiranje procesa
- ubijanje procesa

Višenitno programiranje

- Dva procesa se mogu izvršavati paralelno ili pseudo paralelno
- posebna pažnja se stavlja da dva procesa ne koriste isti resurs u isto vreme (race condition)
- ovo se omogućava upotrebom mutexa
- mutex ima lock operaciju koja je atomična (ne može biti prekinuta)
- kada je mutex već zaključan, pokušaj zaključavanja blokira proces dok mutex ne postane otključan od strane drugog procesa

```
thread1()  
{  
    mutex.lock() // will block if mutex is already locked  
    do_stuff()  
    mutex.unlock()  
}  
  
thread2()  
{  
    mutex.lock() // will block if mutex is already locked  
    do_stuff()  
    mutex.unlock()  
}
```

Atomičke sekcije

- sekcija u programu koja ne može biti prekinuta

Problem 5 filozofa

- imamo 5 filozofa i 5 kašika i svakom trebaju dve da bi jeo (leva i desna od njega)
- svaki filozof uzima jednu po jednu kašiku i čeka dok nema dve
- problemi?

- Rešenje: parni prvo uzmu levu a neparni prvo uzmu desnu

Sinhronizacija semaforima

- imamo jedan put i jedan semafor
- automobili mogu da prolaze putem jedan po jedan na semafor signal
- automobili ne mogu proći kada je semafor isključen
- automobil prolazi kad semafor signalizira
- Kada automobil prođe, semafor se isključuje


```
stop()  
{  
    mutex.lock()  
    while(! ready)  
    {  
        conditional_variable.wait(lock)  
    }  
    ready = false  
}  
  
resume()  
{  
    ready = true  
    conditional_variable.notify_one()  
}
```

Tajmer

- tajmer je posebna vrsta drajvera koji registruje prekid na otkucaj tajmera i tokom obrade prekida:
  - povećava sistemsko vreme
  - proveriti da li je trenutni proces aktivan iznad vremenskog ograničenja (quantum)
  - povećava ukupno vreme tekućeg procesa
  - proverava da li bi se procesi u snu trebali probuditi
  - statistika

Raspoređivanje procesa

- scheduling je proces dovođenja procesa u aktivni režim i pauziranja drugih procesa
- tako da planer mora staviti aktivni proces na čekanje i aktivirati drugi sa liste spremnih procesa sa najvećim prioritetom

Memorijski modul

izlaže:

- dodeljivanje memorije
- `free(...)` funkcionalnost

Memory management

- fizička adresa je realna adresa u memoriji dok je logička adresa adresa iz adresnog prostora konkretnog procesa
- procesi pristupaju memoriji upotrebom logičkog adresnog prostora, MMU (memory management unit) pretvara logičku u fizičku adresu:
  - proverava da li je adresa van dostupnog opsega, ako jeste, prijavljuje grešku (izuzetak)
  - dodaje baznu adresu na logičku adresu

Paging

- Svaka stranica memorije ima svoj logički prostor
- prvih n bita predstavlja stranicu a ostatak logičku adresu

Upravljački programi

- otkriva upravljački interfejs
- za svaku klasu I / O uređaja ovaj modul otkriva poseban upravljački interfejs tako da se upravljački programi mogu implementirati
- ovaj modul za svaku klasu U / I uređaja stvara apstrakciju

DMA

HDD - organizacija

- kontrolna jedinica:
  - kontrolna logika
  - adresni registar
  - registar podataka
  - registar statusa
  - sistem upravljanja vremenom
- jedinica za skladištenje podataka:
  - adresni mehanizam
  - medijum za memoriju
  - impulsna kola
  - izlazna pojačala

- adresni prostor zasnovan je na cilindričnim koordinatama (p , ϕ , z)
- staza je krug za zadati radijus na zadanoj visini
- cilindar je postavljen za sve staze na različitim visinama za dati radijus
- sektor je deo kruga
- između svaka dva sektora postoji međusektorska zona
- pa se svaki sektor može adresirati kao (u , c , t , s) gde je u broj uređaja, c je cilindar, t je staza i s je broj sektora

- kapacitet sektora je K i obično je $K = 512B$
- kapacitet celog diska: $KSTC$
- sektor ima zaglavlje, kontrolni rep (ECC, CRC) i segmente podataka

- za prenos koristimo I / O podsistem
- u I / O podsistemu možemo prenositi samo blokove, blok je konstantan broj uzastopnih sektora na jednom tragu
- transfer:
  - prenos bloka u RAM (sistemska zona)
  - aktiviranje I / O podsistema
  - čekanje da se transfer završi

- takođe deluje obrnuto za čitanje
- I / O podsistem ima svoj propusni opseg koji zavisi od širine linije podataka i njegove frekvencije takta
- tako CPU šalje na kontroler diska:
  - R / V
  - adresa u RAM-u
  - adresa na disku
  - dužina u blokovima

Primer čitanja u x86 asm

```
DAPACK:
    db      0x10
    db      0
blkcnt: dw   16           ; read 16 blocks, int 13 resets this to # of blocks actually read/written
db_add: dw   0x7C00       ; memory buffer destination address (0:7c00)
    dw      0           ; in memory page zero
d_lba:  dd   1           ; put the lba to read in this spot
    dd      0           ; more storage bytes only for big lba's ( > 4 bytes )

    mov si, DAPACK       ; address of "disk address packet"
    mov ah, 0x42         ; AL is unused
    mov dl, 0x80         ; drive number 0 (OR the drive # with 0x80)
    int 0x13
    jc short .error
```

Tabele u OS vezane za diskove

Mount table

- sadrži opis uređaja i lokacije za montiranje
- sadrži rutine za rad sa uređajem

Tabela raspodele (allocation table)

po uređaju

- sadrži imena datoteka i opise
- čvorovi indeksa
- ekstenzija datoteke
- vrsta datoteke (binarna ili tekstualna)
- verzija
- vlasnik, grupa i dozvole
- veličina
- vreme stvaranja i modifikacije
- skriveno, sistem itd
- drugi atributi
- početna adresa bloka ili niz adresa svih blokova

Tabela deskriptora datoteka

formirano po aplikaciji koja se izvodi u OS-u

- ime datoteke
- dozvole (čitanje / pisanje)
- trenutni položaj

uvek ima najmanje 3 datoteke otvorene: standardni ulaz, standardni izlaz i standardni izlaz za greške koje su posebne datoteke

Tabela otvorenih datoteka

jedna tabela u celom sistemu

Sistem datoteka - filesystem

terminologija

- disk - uređaj za čuvanje podataka
- disk block - minimalna količina podataka za upis i čitanje
- block - minimalna količina podataka nad kojom se vrše operacije u OS
- volume - logička reprezentacija diska ili particije diska (dela diska)
- superblock - zaglavlje volume-a
- inode - mesto za čuvanje meta podataka o fajlu (FCB, file record)
- extent - uređeni par početnog bloka i dužine fajla u blokovima
- attribute - uređeni par ključ ' vrednost (npr ime datoteke, veličina itd)

file metadata

- ime datoteke
- vlasnik datoteke
- dozvole pristupa
- veličina datoteke
- vreme kreiranja
- vreme poslednjeg čitanja
- vreme poslednjeg pisanja
- tip datoteke
- pokazivač na direktorijum u kom se nalazi datoteka
- pokazivač na prvi blok ili listu blokova

neke implementacije čuvaju pokazivač na niz pokazivača na blokove ili pokazivač na niz pokazivača na nizove pokazivača na blokove

drugi način je da se čuva lista extent-a

Direktorijum

čuva listu pokazivača na inode-ove

Sadržaj direktorijuma se može predstaviti različitim strukturama podataka

- B tree
- B* tree
- B+ tree
- hash tabela

Operacija koje pruža file system

Inicijalizacija

- kreiranje super bloka i inicijalizacija fajl sistema
- upis inode-a za korenski direktorijum u super blok
- Ovaj posao se obavlja od strane posebnog programa a ne samog drajvera za fajl sistem

Montiranje

- Provera da li je fajl sistem pravilno demontiran prilikom poslednje upotrebe
- popravka u slučaju grešaka
- prebacivanje super bloka u RAM za lakši pristup

Demontiranje

- Svi baferovani podaci u RAM-u se upisuju na FS
- modifikacija indikatora uspešnog demontiranja u super bloku

Kreiranje fajla

- kao parametar uzima direktorijum i ime fajla i kreira inode

Kreiranje direktorijuma

- kao parametar prima roditeljski direktorijum i ime novog direktorijuma
- kreira inode
- inicijalizacija sadržaja direktorijuma
- inicijalizacija reference na sebe i roditeljski direktorijum

Otvaranje datoteka

- kao parametar prima inode direktorijuma i ime fajla
- traži potreban inode za dati fajl
- proverava permisija
- vraća handle kao povratnu vrednost sa kojom se vrši upis i čitanje od strane aplikativnih programasa

Upis u fajlove

- Parametri: handle, pozicija u fajlu gde se upisuje, pokazivač na lokaciju u RAM i dužina podataka
- upis podataka u datoteku
- dodavanje novih blokova i modifikacija inode-a ako je potrebno
- modifikacija meta podataka npr last write

Čitanje fajlova

- Parametri: handle, pozicija u fajlu gde se čita, pokazivač na lokaciju u RAM i dužina podataka
- inkrementiranje potrebnih pokazivača za čitanje
- modifikacija meta podataka npr last read

Brisanje datoteke

- provera da li je datoteka u upotrebi
- brisanje inode-a iz direktorijuma
- nekad i brisanje sadržaja

promena imena i pomeranje fajlova

- uzima imenik izvora, ime izvora, direktorij odredišta i ime odredišta
- prvi sistem zaključavanja datoteka tako da drugi ne mogu da naprave nered
- provjerite jesu li izvorni i odredišni direktoriji isti, ako jesu, jednostavno preimenujte datoteku, inače je moramo premjestiti
- proverite da li odredište nije dete izvora, pređite na koren i pogledajte da li ste pogodili izvor sa odredišta
- izbrišite odredišno ime ako se odnosi na datoteku ili prazan direktorij
- obrišite ime izvora iz izvornog direktorija
- stvorite ime odredišta u direktoriju odredišta
- promenite nadređeni u odredišni direktorij

Dobavljanje meta podataka

- kao parametar dobija referencu fajla (često inode)
- vraća meta podatke za dati inode

upis meta podataka

- kao čitanje meta podataka, samo modifikacija

Otvaranje direktorijuma

- kao kod otvaranja fajla

Čitanje direktorijuma

- za dati handle, vraća listu uređenih parova (ime, inode)

Dodatne operacije

- simbolički linkovi - fajlovi koji u sebi sadrže putanju do linkovanog fajla
- hard links - fajlovi koji sadrže referencu do inode-a
- memory mapping - direktno mapiranje dela memorije na fajl
- journaling/Logging
- access control lists

Journaling

- Cilj. zaštita od nekonzistentnog menjanja
- Za svaki upis:
  - upisuje se stari sadržaj u dnevnik
  - označava se dnevnik kao registrovan
  - upis podataka normalno
  - označava se dnevnik kao uspešan
- prilikom provere:
  - brišemo sve neregistrovane jer se upis nije desio
  - sve uspešne brišemo
  - sve registrovane ali neuspešne, vraćamo podatke koje smo sačuvali u dnevnik u realni fajl sistem

Demoni

- procesi pokrenuti u pozadini

Zero or empty process

- proces koji je uvek pokrenut i koji je praktično beskonačna petlja
- potreban jer bi u suprotnom, ako nema drugih procesa, računar se isključio

Scheduler for long term

- kopiranje slika procesa sa diska ili na disk
- potrebno jer bi u suprotnom jako malo procesa moglo da bude pokrenuto

Identifier or login

- autentifikacija korisnika
- prilikom uspešne autentifikacije, poziva se shell

Punjenje i punjač programa (loader)

Uvod

- prilikom kompajliranja programa u mašinski kod, dobija se objektni fajl
- potrebno je učitati fajl u memoriju i početi izvršavanje programa
- Svaki objektni fajl ima početnu adresu nula, izvršavanje ovakvog koda je nemoguće na višekorisničkom OS
- potrebna transformacija sa novim adresama izračunae u zavisnosti od toga gde je program učitao u memoriji
- program može pozivati rutine podprograma koji ne moraju biti poređani pravilnim redosledom
- program može pozivati rutine eksternih biblioteka
- segment - minimalna jedinica memorije gde se nalaze kod ili podaci
- program je skup segmenata, segmenti ne moraju da budu poslagani redom u memoriji

Procedura pokretanja

- validacija i provera dozvola
- popunjavanje steka argumentima sa komandne linije
- inicijalizacija pokazivača na stek i drugih registara
- alokacija segmenata
- učitavanje programa u segmente
- učitavanje eksternih biblioteka
- linking - računanje vrednosti simboličkih referenci
- relocation - transformacija adresa u kodu
- kreiranje procesa

Linux kao primer

- login
- shell
- file system
- loading
- scheduling
- driver interface
- /proc
- /sys